

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СТАВЛЕННЯ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ІНКЛЮЗІЇ

Я.О. Гапочка

Криворізький державний педагогічний університет, yanagap@ukr.net

Науковий керівник: доктор психологічних наук, доцент Н.М. Токарева

Розбудова освіти на всіх її рівнях це одне з провідних завдань, що сьогодні постає перед компетентними органами та українським суспільством у цілому. Новаторські засади оновленого Закону про освіту [1] накреслюють пріоритетні напрямки для розвитку та зростання в усіх сферах від школи та закладів профосвіти до вишів і наукових установ. Одним із таких напрямків є подальше впровадження інклюзії у закладах загальної середньої освіти.

Інклюзія, у повному її сенсі, починає повноцінно реалізовуватись саме з початкової школи. На відміну від дошкільного навчального закладу, в школі дитина з особливими освітніми потребами (далі – дитина з ООП), крім приєднання до дитячого колективу, долучається до освітнього процесу в системі та намагається опанувати учбову діяльність, тобто буквально вчиться вчитися. Засвоєння знань, формування умінь та навичок у дітей з ООП, відповідно до особливостей їх розвитку є складним та нерівномірним процесом не тільки для самих суб'єктів учіння, а й для вчителів, зокрема. Адаптація освітніх програм та планів, видозмінення фізичного середовища, модифікація методики навчання, добір навчальних посібників та співпраця з фахівцями для надання додаткових послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, а також постійне розширення діапазону власних компетенцій – ось не повний список завдань, що постають перед учителями початкових класів в умовах інклюзивної освіти.

Вивчення особливостей ставлення майбутніх вчителів до перспективи навчання дітей з ООП, як цілісного утворення в структурі педагогічної діяльності, на нашу думку, є одним з показників складного та багатогранного

явища готовності вчителя до здійснення професійної діяльності в інклюзивному просторі.

На даний час, «психологічне ставлення» є складовою частиною в визначенні найбільш важливих понять загальної, педагогічної та соціальної психології. За своїм змістом воно перетинається з такими фундаментальними психологічними категоріями, як особистість, свідомість, діяльність, спілкування, взаємодія.

Перша згадка про явище «ставлення особистості» в психологічній науковій літературі з'являється в роботах О. Лазурського, який виокремивши в людині ендопсихіку як внутрішню сторону психічного і екзопсихіку як його зовнішню сторону, відобразив останню у вигляді системи ставлення суб'єкта до дійсності [2, с. 143]. Далі, психологічні аспекти поняття «ставлення» знайшли своє продовження в роботах В. Мясищева, який розглядав даний феномен, як цілісну систему індивідуальних вибіркових свідомих зв'язків особистості з різними сторонами об'єктивної дійсності, що базуються на особистісному досвіді людини і внутрішньо обумовлюють її дії та почуття. Найважливішими видами ставлень В. Мясищев визначав потреби, мотиви, емоційні ставлення (відданість, неприязнь, любов, ненависть, ворожість, симпатія, антипатія тощо) [3, с. 210].

Уявлення про функції ставлень активно розробляються по теперішній час. На думку, В. Познякова, вони виконують гносеологічну функцію в житті та діяльності людини, оскільки дозволяють простежити взаємозв'язок світу суб'єктивних відношень особистості зі світом об'єктивних зв'язків, в першу чергу – суспільних відносин. На думку дослідника, саме ставлення регулюють соціальну поведінку суб'єкта та інші види його активності, що знаходить своє відображення, перш за все його у вчинках, які є результатом свідомого вибору [4, с. 238].

Таким чином, в означеному контексті, ставлення розглядаються як готовність, схильність суб'єкта до сприйняття майбутніх подій і дій в певному напрямі, що забезпечує стійкий цілеспрямований характер протікання

відповідної діяльності та служить основою доцільної виборчої активності людини. У такому тлумаченні поняття «ставлення», йдеться лише про діяльнісний аспект його прояву, ми ж маємо зазначити, що «готовність, схильність суб'єкта до сприйняття майбутніх подій і дій в певному напрямі» може проявлятися уже на рівні формування самого ставлення до чогось. У даній роботі ми спираємося на уявлення про те, що ставлення до чогось або когось буде, здебільшого, обумовлене існуючими у людини установками стосовно схожих об'єктів. Отже, особливості ставлення до вчителювання в умовах інклюзії можна і треба вивчати в умовах формування когнітивного компоненту професійної діяльності майбутніх фахівців освіти, тобто під час навчання.

Ставлення майбутніх вчителів до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти вивчалось за допомогою анкетування комбінованого типу. Вибірку дослідження склали 32 здобувачі ступеня магістра спеціальності «Початкова освіта» Криворізького державного педагогічного університету. Питання авторської анкети були спрямовані на встановлення деяких ключових, наш погляд, маркерів, що виявляють систему ставлень майбутніх вчителів до взаємодії з дітьми з ООП, а саме: суб'єктивне уявлення про ідею інклюзивної освіти; ставлення до перспективи навчальної роботи з цією категорією дітей в умовах закладів загальної середньої освіти; уявлення про свій внутрішній потенціал в реалізації фахової діяльності в умовах інклюзії через ставлення до розподілу відповідальності в команді фахівців психолого-педагогічного супроводу. Розглянемо кожен з аспектів детальніше.

Для вивчення коректних уявлень про ідею інклюзії в закладах загальної та середньої освіти були запропоновані наступні питання: «Чи погоджуєтесь ви з твердженням про те, що кожна людина, незважаючи на особливості (проблеми) в розвитку має право на освіту?», «У чому, на вашу думку, полягає ідея інклюзивної освіти?», «Загалом, ви підтримуєте ініціативу створення умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами в звичайних школах?» та окреме підсумкове питання з можливістю висловлення власної думки: «Моя

позиція, як фахівця освіти, щодо потенціалу інклюзії...». У відсотковому значенні, відповіді на ці питання розподілились наступним чином:

- 100% опитаних підтримали позицію, відповідно до якої, кожна людина має право на освіту, незважаючи на особливості розвитку та ступінь її соціалізації;

- 43% респонденти погодились з твердженням, що сутність інклюзії уявляється їм в ідеї освіти для всіх в умовах загальноосвітнього простору; 23% опитаних вбачають інклюзію, як освітню реформу, що підтримує розбіжності і особливості кожного учня; поміж тим, 22% - визначили інклюзію, як дієвий інструмент включення інвалідів в суспільне життя, а 12% погодились з твердженням про те, що інклюзія – це вияв толерантної позиції суспільства.

- справедливо зазначити, що 58 % майбутніх вчителів виступили за підтримку ініціативи здобуття освіти дітей з ООП в звичайних школах.

Питання в якому вчителям було запропоновано висловити власні думки стосовно «майбутнього» інклюзивної освіти з позиції вчителя, отримало таке продовження: 48% погодились, що інклюзія одна з ключових складових реформації освіти в руслі прогресивних світових тенденцій, яка в українських реаліях приречена бути малоуспішною; 43% визнали інклюзію, як інноваційну стратегію освіти, що передбачає виявлення задатків кожної особистості з проблемами в розвитку та соціалізації, створення умов для їх успішної інтеграції в соціум, самореалізації в житті та має можливість на реалізацію; 9% опитаних зійшлись на думці, що інклюзія можлива і необхідна за умови, що дитина не має в своєму анамнезі серйозних інтелектуальних відхилень.

Серія питань на вивчення специфіки ставлення до педагогічної взаємодії з дітьми з ООП була представлена такими питаннями: «Якщо вам запропонують вчителювання в класі де є дитина з ООП, ви?», «Досвід роботи в інклюзивному класі був би для вас?», «На вашу думку, більш ефективним навчання таких дітей буде в спеціальних закладах?»:

- 54 % опитаних скоріше погодились би на вчителювання в класі, де є дитина з ООП;

- більш того, 75% відсотків респондентів підтвердили, що такий досвід педагогічної взаємодії для них був би скоріше позитивним;

- тим не менш, 82 % переконані, що навчання в спеціальних закладах освіти було ефективнішим для дітей з ООП.

На питання: «Хто, на ваш погляд, несе відповідальність за успішність в навчанні та соціалізації дитини з особливими освітніми потребами?», поміж усіх суб'єктів команди психолого-педагогічного супроводу, більшість респондентів (58%) основну відповідальність за ці показники визначають за батьками, проігнорували можливість множинного вибору. По 13% опитаних наділили відповідальністю вчителя та асистента вчителя. Ще 13% погодились з твердженням, що успішність в навчанні - це командна робота (вчитель, асистент вчителя, психолог, батьки та інші компетентні спеціалісти). Інші (16%), розподілили відповідальність поміж одного з суб'єктів психолого-педагогічного супроводу.

Отже, результати анкетування дозволяють нам наблизитись до розуміння загальних закономірностей в психологічних аспектах ставлення до професійної діяльності в умовах інклюзивної освіти в майбутніх учителів початкової школи, окреслюючи наступні тенденції: вчителювання в класі, де є діти з особливими освітніми потребами, досліджувані сприймають скоріше, як виклик спеціалісту і визначають його сприятливу складову для подальшого професійного становлення. Також, майбутні фахівці початкової освіти не схильні розглядати інклюзію на постійній основі, принаймні у власній педагогічній діяльності. До того ж, більшість майбутніх вчителів переконані, що основну відповідальність за успішність процесу навчання та соціалізації дитини з ООП понесуть їх батьки. Результати дослідження демонструють відсутність схильності до командної роботи у складі фахівців психолого-педагогічного супроводу. Однак, усі опитані підтримують інклюзію в контексті шляху до гуманізації освіти, як необхідної складової сучасного прогресивного суспільства. Водночас, майбутні вчителі ставляться до інклюзивної освіти як до ініціативи, яку складно

реалізовувати, зважаючи на брак фізичного, матеріального, людського та психологічного ресурсу сучасних закладів загальної середньої освіти.

Література:

1. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. *Голос України*. 2017. (№ 178-179). С. 10–22.
2. Андреева Г. М. Социальная психология: учебник для высш. шк. Москва. : Аспект-пресс, 1998. 373 с.
3. Мясищев В. Н. Личность и неврозы. Ленинград : Ленинград. ун-т, 1960. 428 с.
4. Позняков В.П. Концепция психологических отношений человека: пространственный и временной аспекты. *Знание. Понимание. Умение*, Московский гуманитарный университет. 2015. №. 3. С. 228-238.